

ЖИТТЄВИЙ ТА ТРУДОВИЙ ПОТЕНЦІАЛ СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ В УМОВАХ РОЗВИТКУ ДЕМОГРАФІЧНОЇ КРИЗИ

Вступ. Питання розвитку життєвого потенціалу сільського населення в Україні залишаються актуальними незалежно від соціально-політичного устрою нашого суспільства, економічного стану, історичних і національних особливостей розвитку держави. Науково – технічний прогрес і підвищення темпів розвитку на основі продуктивності праці, міжгалузевих і міжнародних зв'язків лише коригують співвідношення між людськими і речовими факторами, в результаті чого відбувається закономірний, об'єктивно необхідний процес зменшення зайнятих в аграрній сфері. Як наслідок, сільське населення і працівники аграрної сфери потрапляють в «демографічний запас» для розвитку великих міст і промислово розвинених регіонів.

З огляду на вищевикладене слід відмітити, що абсолютне зменшення зайнятих в аграрному секторі економіки необхідно розглядати з позицій потреби сільськогосподарського виробництва, враховуючи при цьому демографічний фактор.

Постановка проблеми. Недостатність вивчення та складність проблеми, що досліджується не дозволяють всебічно розкрити всі її аспекти. В першу чергу не розкритим залишається питання погіршення стану здоров'я населення сільських територій, як першооснови для формування всіх наступних характеристик, по-друге, вплив екологічного чинника негативно відображається на розвитку інтелектуального та творчого потенціалу села.

Отже, на сучасному етапі розвитку аграрної економіки необхідною є розробка концептуальних положень та практичних рекомендацій щодо збереження життєвого та трудового потенціалів в українському селі, а також соціальний захист працівників сільського господарства та покращення їх життєдіяльності.

Таким чином, метою дослідження є опрацювання сутності та тенденцій зміни основних характеристик життєвого та трудового потенціалу сільського населення, обґрунтування причинно-наслідкових зв'язків та тенденцій розвитку.

Огляд останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у розвиток потенційної демографії належить таким ученим, як Є.М. Лібанова, В.В. Онікієнко, С.І. Пирожков, В.П. Піскунов, О.П. Рудницький, В.С. Стешенко, К.І. Якуба. В останні роки велика увага науковців приділяється дослідженню рівня відтворення сільського населення, як природної основи формування життєвого і трудового потенціалів, та збереженню їх кількісних і якісних показників, але недостатньо розкритими можна вважати питання щодо визначення причин поглиблення демографічної кризи у сільській місцевості в умовах реформування аграрної економіки.

Виклад основного матеріалу. Життєвий потенціал визначають як період життя, який має прожити людина або певна група осіб від народження до смерті [5]. Тому тривалість періоду життя залежить від рівня смертності населення, що є синтетичним показником демографічного розвитку будь-якої країни, регіону, населеного пункту. Умови праці та побуту в певній мірі можуть визначати тривалість життя людини. Максимальний життєвий потенціал серед вікових груп населення припадає на новонароджених та на вікову групу дітей до одного року, оскільки в них все життя ще попереду, а особи працездатного віку частину свого життя вже прожили, тобто життєвий потенціал має залишковий характер [1].

На рівень та розвиток життєвого потенціалу впливає всеохоплююча демографічна ситуація, що є незаперечним свідченням необхідності поглибленого аналізу демовідтворювальних процесів. Вона характеризується зниженням народжуваності,

зростанням смертності, старінням населення, зменшенням життєвого і трудового потенціалів, зниженням шлюбності, інтенсивним міграційним впливом молодих контингентів людей за кордон, особливо кваліфікованих робітничих та інженерно-технічних кадрів, а також науковців. Важливий вплив здійснюють темпи соціально-економічного розвитку, відтворення виробничої та соціальної інфраструктури сільських територій.

Демографічні проблеми розвитку сільської місцевості потребують першочергового вирішення. Внаслідок інтенсивного старіння сільського населення, насамперед зайнятого в аграрній сфері, а також зростаючих темпів впливу сільської молоді не тільки в міста, а й у близьке і далеке зарубіжжя, в сільській місцевості нині існує такий тип відтворення населення, який не можна назвати звуженим. Темпи зростання негативних демографічних процесів перетнули допустимі межі відтворення людності в сільській місцевості, в результаті чого сільська поселенська мережа є майже зруйнованою, яка з 1975 року втратила 2,8 тис. сільських населених пунктів, це майже 8,9 % від їх загальної кількості.

Зміни, що відбуваються в розвитку життєвого потенціалу є повністю відображеними в особливостях трудового потенціалу сільського населення, оскільки трудовий потенціал - це сукупність громадян, як носіїв дієздатної, творчої можливості їх до праці.

Тенденції розвитку мають вплив регіональних особливостей. Регіональне розміщення й динаміка сільського населення по природно-економічних зонах України за період з 1975 по 2008 рр. представлено на рисунку.

Рис. Динаміка чисельності сільського населення по природно-економічних зонах України

Зменшення чисельності сільського населення спостерігається у всіх природно-економічних зонах України, а найвищими темпами воно відбулося в зоні Лісостепу (в 1975 р. чисельність сільського населення становила 9,1 млн. осіб, а в 2008 р. 5,8 млн. осіб), інтенсивні процеси зменшення сільського населення можна спостерігати також в зонах Степу і Полісся, в зоні Карпат даний період характеризується сталістю (рисунок).

Негативні процеси в сільському розселенні внаслідок складної демографічної ситуації порушують стійкість трудового потенціалу села, послаблюють його потенційну здатність забезпечувати географічно-територіальні умови функціонування продуктивних сил сільського господарства, зменшують природну основу сільської людності та знижують можливості щодо нарощування виробничого потенціалу аграрного сектора.

Регіональне розміщення трудового потенціалу сільського населення по природно-економічних зонах України

Природно-економічна зона	Трудовий потенціал сільського населення, тис. осіб					Регіональне розміщення трудового потенціалу, %				
	1975	1985	1995	2000	2008	1975	1985	1995	2000	2008
Степ	2460,2	2492,7	2161,8	2138,1	2152,1	28,2	29,5	31,7	32,8	32,1
Лісостеп	3694,8	3393,0	2602,5	2353,0	2432,8	42,3	40,1	38,0	36,1	36,3
Полісся	1883,8	1832,0	1412,2	1317,3	1376,3	21,6	21,7	20,6	20,2	20,5
Карпати	686,8	737,0	666,3	709,6	743,1	7,9	8,7	9,7	10,9	11,1
По Україні	8725,6	8454,9	6842,8	6518,0	6704,3	100	100	100	100	100

На основі вище представленої таблиці проаналізовано динаміку трудового потенціалу сільського населення по природно-економічних зонах України. Виявлено, що трудовий потенціал сільського населення в цілому по Україні на початок 2008 р. становив 6 млн. 704,3 тис. осіб. За період з 1975 р. по 2007 р. він зменшився на 23,2 %, що в абсолютному значенні становить 2 млн. 21,3 тис. чоловік. Це зменшення відбулося внаслідок його скорочення протягом 1975-2000 рр. Основними причинами стрімкого зменшення виступало скорочення природного поповнення працездатного населення молодим контингентом селян, що вступали в працездатний вік внаслідок різкого скорочення народжуваності в попередні роки, старіння сільського населення, а також інтенсивного міграційного відпливу молоді з села у місто.

Висновок. Негативні процеси на сільських територіях, що утворилися внаслідок складної демографічної ситуації, потребують термінового вирішення, адже вони порушують стійкість потенціалу села і аграрного сектора, послаблюють його потенційну здатність забезпечувати географічно-територіальні умови функціонування продуктивних сил сільського господарства, зменшують природну основу відтворення сільської людності.

Для виходу з демографічної кризи в першу чергу необхідно визначити основні напрямки поліпшення життєвого і трудового потенціалів сільського населення, головним з яких має стати подолання соціального дисбалансу між містом і селом, проте це не означає, що розв'язання окремих проблем слід здійснювати у певній послідовності. Поліпшення трудових відносин має супроводжуватися докорінним покращенням рівня соціальної інфраструктури села, насамперед, закладів охорони здоров'я, освіти, інших чинників соціального характеру, спрямованих на продовження середньої очікуваної тривалості життя сільського населення, оздоровлення демографічної ситуації, збереження та розвитку життєвого і трудового потенціалу села.

Важливим кроком до зміни ситуації є реалізація Державної цільової програми розвитку села до 2015 року. Програма включає як складові виробничої, так і соціальної інфраструктури та за умови комплексності дій надасть можливість змінити пріоритетність соціально-культурних та демографічних чинників у розвитку, а інколи і відтворення, сільських територій.

Список використаних джерел:

1. Купалова Г.І. Розвиток та розміщення продуктивних сил регіону: соціально-економічні аспекти: монографія // Г.І. Купалова, А.Б. Клиновський. — Тернопіль: «Підручники і посібники», 2005. — 229 с.
2. Крилова І.Г. Економічні засади забезпечення зайнятості сільського населення в регіоні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. економ. наук // І.Г. Крилова. — Миколаїв, 2006. — 18 с.
3. Швець В.Г. Відтворення трудового потенціалу села України // В.Г. Швець. — К.: Хрещатик, 1993. — 213 с.

4. Шпикуляк О.Г. Особливості формування і використання кадрового потенціалу аграрних підприємств // О.Г. Шпикуляк.— «Сучасна аграрна наука: напрями досліджень, стан і перспективи» Збірник матеріалів третьої міжвузівської науково-практичної конференції аспірантів. — Вінниця: ВДАУ, 2003 р. — с.148.

5. Якуба К.І. Життєвий і трудовий потенціал сільського населення України. Теорія, методологія, практика // К.І. Якуба. — К.: ННЦ ІАЕ, 2007. — 362 с.

УДК: 338.431

Рибалко С. В.

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСУ ВІДТВОРЕННЯ В АГРАРНІЙ СФЕРІ

У сільськогосподарському виробництві економічний процес відтворення незалежно від його суспільного характеру завжди переплітається з природним. Тому раціональне управління в цій галузі вимагає знань і вмілого використання не лише економічних законів, а й законів природи. Тісний взаємозв'язок економічних процесів з природними зумовлює значний вплив останніх на результати господарської діяльності, що впливає на темпи відтворення.

Звідси можливість різкіших коливань темпів нагромадження порівняно з іншими галузями. Якщо в промисловості людина повністю може впливати на процеси виробництва, то в сільському господарстві така можливість обмежена, адже тут об'єктом діяльності людини є живі організми: рослини і тварини; біологічні процеси їх протікають за певними законами природи і об'єктивно вимагають пристосування всього ритму виробництва до ритму природи: до природного проходження виробничого процесу. У сільському господарстві неможливо прискорити виробничий процес, як у промисловості. Це пояснюється тим, що предмети праці знаходяться під впливом природних процесів, протікання яких вимагає певного часу. При цьому процес праці переривається на час, необхідний для протікання біологічних процесів в предметах праці. Наприклад, час виробництва озимої пшениці становить 10 місяців, а робочий період місяць. Процес праці переривається в проміжках між сівбою, внесенням добрив, весняним боронуванням і збором урожаю. Звідси повільний оборот капіталу, зумовлений великою різницею між часом виробництва і робочим періодом.

Велика різниця між часом виробництва і робочим періодом зумовлює таку особливість, як сезонність виробництва та використання трудових ресурсів і техніки. У певних межах її можна згладжувати виготовленням інших продуктів, які мають неоднаковий час виробництва і робочий період. Йдеться про таке відтворення та організацію виробництва, що поєднує основні й допоміжні галузі, промислові підприємства та промисли залежно від економічних і природних умов.

На відтворення в аграрному секторі економіки суттєво впливає родючість землі. В сільському господарстві земля є головним засобом виробництва, при правильному використанні вона постійно відновлює свою родючість, більше того, якісно поліпшується. В результаті різниці в природних умовах, насамперед різної родючості землі, на відміну від інших галузей праця однакової кваліфікації та фондоозброєності дає різні результати, тобто продуктивність праці визначається передусім продуктивністю природних факторів.

Отже, за інших рівних умов темпи відтворення залежать від природи і родючості землі. Негативний вплив природних факторів на результати виробництва можна обмежити розвитком продуктивних сил, зокрема шляхом раціонального використання землі, систематичного впровадження нових технологій, досягнень науки і техніки, поліпшення